

Gulahallan ja ovttastallan

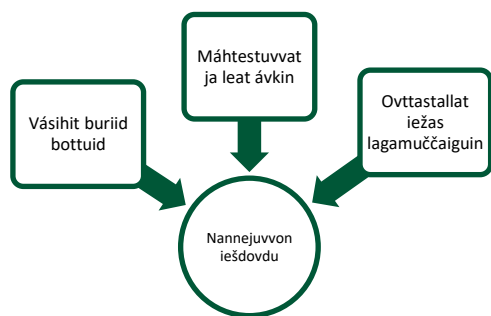
Demeansadávda dájvja mielldisbuktá stuorra rievvdadusat demeansabuohccái ja lagamuš oapmahaččaide. Maiddái ustibiidda ja eará oahppásiidda váikkuha unnit eanet. Lea lunddolaš moraštit ja dovdat eahpesihkarvuoda boahpteáiggi hárrái. Olusat sáhttet šlundut, suhttat ja vuorjašuvvat. Sáhttet čuožžilit sihke frustrašuvdna ja riiddut, ja dát čuohcá ovttasdoaimmamii.

Okta reakšuvdna sáhttá leat geassádit eret ja garvit oktavuoda. Rabasvuodadassi demeanssa birra lea iešguđetlágan demeansabuhcciid ja sin bearrašiid gaskkas. Eatnašiidda lea diehtujuohkin lagaš birrasii ja oktavuoha lagaš birrašin buorre.

Doaimmat ja sosiála oktavuoha leat dehálaččat. Sáhttá illudahttit joatkit oahpes doaimmaiguin. Oapmahaččat, dearvvašvuodabargit ja earát sáhttet veahkehit dárbbalaš vehkiin ja doarjagiin. Teknologii ja veahkkeneavvut sáhttet maiddái dagahit oadjebasvuoda ja iešheanalášvuoda.

Dehálaš árgabeaivvis

Buohkat dárbbasit vásihit máhtestuvvama ja leat ávkin earáide. Lea lossat vásihit ahte olmmoš ii anit sosiála oktavuodain. Buorit bottut ja searvevuoha sáhttet nannet iešdovddu ja árvvu.

Demeansabuohccit eai masse buot máhtuid. Buohkaide lea buorre dovdat ahte olmmoš ain mearkkaša juoga earáide. Seammás lea buorre okto lihkestuvvat doaimmaiguin.

Páraide ja bearrašiidda lea dájvja dehálaš ain bargat oktasaš doaimmaid árgabeaivvis nu guhkás go lea vejolaš. Dát sáhttá gáibidit lassi láhčima olbmuin birra.

Mearkkašahhti gulahallan- ja ovttastallanrievvdadusat:

Fuomášupmi – Konsentreret mánnga ášši birra sáhttá leat váttis.

Oahppan ja muitu – Odda diedut eai muijovvuo nugo ovdal. Sáhttá leat álkit dovdát go muitit. Go muitá, de muitá dáhpusaid dahje namaid muittuhusaid dahje eará veahki haga. Go galgá dovdát, de geavahuvvojit detáljat birrasis veahkehit muitit.

Giella – Váttisvuodát áddet, hállet ja gávdnat rivttes sániid. Olmmoš dájvjjimusat muitá álkit eatnigiela go giela man lea oahppan mannelis eallimis.

Áiccut - Oaidnu, gullu, haksu ja máistináicu sáhttá hedjonit.

Demeanssain šaddá dadistaga váddasat muitit ja áddet maid earát dadjet, erenoamážit go olusat leat das ja hállet oktanaga. Danne lea dehálaš váruhit ahte eai šatta menddo olu jienat ja dáhpusat mat sáhttet muosehuhttit dili. Dájvja lea dárbu geardduhit dieđuid.

Demeansabuohccái sáhttá leat váttis vástidit váttes gažaldagaide, ákkastallat ja ieš muitalit nu olu. Dalle sáhttá leat muittuid mielde muitalit fearániid ja dáhpusaid buorre gulahallanvuohki. Oapmahaččaide ja earáide lea ávkkálaš smiehttat mo sii buoremusat sáhttet gulahallat juogadettiin vásáhusaid, áddet ja áddehallat.

Gulahallanrávvagat

- Geavat oanehis, álkes cealkagiid, garve abstrákta doahpágiid ja čilgehusaid.
- Ale hástal muitomassima, ale jeara «Muittát go ...?»
- Ale jearat váttes gažaldagaid nugo «Manne ...?» «Mo ...?» ja «Gii ...?», mat gáibidit ahte olmmoš muitá.
- Leage čielggas, hála álkes giela ja hála ovttá fáttá birra hávállassi.
- Ale muital dárbbasmeahttun dieđuid.
- Veahket go gulahallan bisána, muhto ale hállagoade ieš okto.
- Geavat čielga rumašgiela.
- Bija buori dili ovttastallamii ja váldde gulul.

Erenoamáš hástalusat gulahallamis

Muhtumin šaddet ságastallamat ja oktavuodoallan erenoamáš váddásat go demeansabuohccis ja su oapmahaččain lea goabbatlágan áddejupmi duohtavuodas. Sáhttet leat iešguđet oainnut dasa mii lea daddjon ja dahkkon, dili árvvoštallan, ja mii vehkiid dárbbasuvvo. Go juoga vajálduvvo, de háreve ábuha čuoččuhit alddis riektan. Olu oapmahaččat váibet go seamma fáttát ja gažaldagat geardduhuvvojit.

Erenoamáš hástalusán sáhtta leat go galgá váldit vuhtii vihkumiid ja sivaheumiid (omd. boasttugovahallamat suoládeami ja oskkáldasmeahtunvuoda birra). Seamma gusto maiddái go demeansabuohcci čilge áššiid ja váldá vuhtii gean nu / juoga nu mii ii leat das (hallusinašuvnnat). Dákkár oktavuodain lea erenoamáš dehálaš ahte oapmahaččain lea soames geainna sáhttet háleštit ja ahte ožžot rávvagiid ja veahki dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusas.

Oahpes áššiid ávkkástallan

Maiddái maŋŋa go olmmoš lea ožžon demeanssa, de eatnašat liiokjit buđaldit oahpes áššiiguin. Oapmahaččaide ja earáide lea dávjá jierpmálaš váldit ovttaskas olbmo historjjá, kultuvrra ja giela vuolggasadjin. Oahpes sajit ja biergasat sáhttet boktit muittuid ja leat buorre vuolggasadjin ságastallamiidda ja searvevuhtii.

Okta ráva sáhtta leat aktiivvalaččat váldit ovdan oahpes fearániid ja dáhpáhusaid, hállat lagaš fulkkiid ja eará dehálaš olbmuid birra. Ságastallamat das mat leat ja leat leamaš dehálaččat eallimis ovdal, sáhttet leat mielde duođašteamen ovttaskas olbmo historjjá ja árvvu. Lea dehálaš čájehit áddejumi ja gierdavašvuoda. Ii dárbbas álo nu galle sáni dadjat ovdalgo vásiha oktiigullevašvuoda.

Olbmuide geat leat čadnon lundui, elliide ja ealáhusárbevieruide, sáhttet dat leat buorre vuolggasadji ságastallamiidda ja doaimmaide. Dás sáhttet oapmahaččat ja earát leat mielde boktimin muittuid. Go giella hedjona, de lea vuogas smiehttat mo sáhtášii **stimuleret áiccuid** nu, ahte dat heivejit ovttaskas olbmui.

Geahččat govaid ja filmmaid oahpes báikkiin ja olbmui. Illosmuvvat luondduvásašusain, liidiin ja ivnniin.

Guldalit musihka, divttaid, lávlagiid ja luđiid sáhtta stimuleret lávlumii ja dánsumii ja hábmet searvevuoda ja ilu.

Haksit ja máistit oahpes biepmu sáhtta addit dovdámuša ja duođašteami. Seamma gusto maiddái eará hájaide ja máisttuide mat dovdá.

Dovdat lieggasa ja galbmasa, ávdnasiid, roavvguid ja áinnas liikeoktavuohta guoskkaheami bokte sáhtta boktit muittuid ja addit duođašteami.

Lihkadeapmi bokta muittuid, ja ovddeš attáldagat sáhttet boahit ovdan oahpes dilálašvuodain, nugo dáigesotkemis, láhttiid luvdemis, elliid dikšumis dahje dáidá dánsestit.

Go láhčá dili iešguđet doaimmaide mat heivejit ovttaskas olbmui, de sáhttet oapmahaččat ja earát leat mielde ráhkadeamen vásáhusaid mat addet dovdámuša ja duođašteami. Dát sáhtta loktet iešdovddu.

Rabasvuoha

Rabasvuoha bearrašii, ustibiidda, kránnjáide ja oahppásiidda álkidahtta dan ahte oážžut áddejumi dillái. Maiddái bearáš ja fierpmádat dárbbas máhtu demeanssa birra vai sáhttet veahkehit ja doarjut árgabeaivvis.

Deaivvadit earáiguin geat leat sullasaš dilis, mitalit iežas vásáhusaid birra ja guldalit earáid vásáhusaid lea dehálaš olu oapmahaččaide. Sihke dearvvašvuoda- ja fuollabálvalusain ja eaktodáhtolaš servviin leat fáldaldagat. Oapmahašskuvllat ja ságastallanjoavkkut leat ovdamearkkat forumaide gos oapmahaččat sáhttet oážžut buriid rávvagiid ja oahppat guhtet guoimmisteaset.

Fáldaldagain ja bálvalusain lea dehálaš váldit vuolggasaji ovttaskas olbmo duogázis, eallinvuogis ja árbevieruin. Máhtus olbmo historjjá ja kultuvrra birra lea stuorra árvu vái sáhtta fállat personguovdilaston fuola ja doaimmaid mat leat jierpmálaččat.

Referánsat/Girjjálašvuodaevttohusat: Aldring og helse: *Utfordringer og muligheter – samvær med personer med demens* (2013), *Jeg er minnene mine* (2017), Dvd-en *Kommunikasjon og holdninger* (2012) Nasjonalforeningen for folkehelsen: *Håndbok for pårørende* (2017) Utviklingssenter for sykehjem og hjemmetjenester for den samiske befolkningen i Finnmark: *Hva skal jeg gjøre i dag, tro?* (2013)

Nasjonal kompetansetjeneste for Aldring og helse lea ráhkadan fáddáárkka Dearvvašvuodadirektoráhta gohččuma vuodul, ja dat lea oassi Demeansaplána 2020 oapmahašdoaimmabijuin

Čállán: Per Kristian Haugen, Kirsti Hotvedt og Reidun Ingebretsen

Almmuhuvvon: 11.01.19.